

Vuoropuhelua Snellmanin hengessä¹

Kollegani Yhdysvalloissa ja Euroopassa ihmettelevät arvostaen sitä tapaa, jolla yksittäinen professori kutsutaan Suomessa osalliseksi yhteiskunnalliseen keskusteluun ja jolla yliopistoihmiset tulevat kuuluisiksi oman areenansa ulkopuolella. Kokemukseni perusteella yliopistolaisia kuunnellaan usein niin tarkoin, että ajan kanssa olen opetellut puhumaan lähes varovaisen valtiomiehen tapaan. Tutkimustiedon kysyntä – ainakin ydinaiheeni, kaupunkien kehityksen, osalta – on ulkoakateemisten toimijoiden suunnasta niin suurta, että se melkein on ongelma, ellei muutoin niin ajan hallinnan kannalta.

Ymmärrän hyvin, ettei tällainen tilanne liity vain tutkimuksiini ja tekemääni työhön kaupunkimaantieteen alalla. Vuoropuhelulla on myös historiallinen ja rakenteellinen taustansa, jonka kautta voi ymmärtää, kuinka juuri Suomessa syntyy tällaista kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellista verkostoitumista ja yhteistyötä.

Sosiologian emeritusprofessori Risto Alapuro (esim. 2001) on tutkimuksissaan kuvannut sitä, kuinka erityisesti niin sanotun sivistyneistön yhteiskunnallinen asema on Suomessa rakentunut. Pitkä taistelu kansallisen itsemääräämisoikeuden ja integraation puolesta on Alapuron mukaan muovannut suomalaista kansallista poliittista kulttuuria. Ajatus isänmaan edusta on yhdistänyt virkamiehien, kansallinen lukeneiston ja yksityisen liike-elämän johtajiston. Kansallisen eliitin kerrokset ovat siis – rakenteellisista syistä, ja pitkän historiallisen prosessin tuloksena – päätyneet liittoutumaan keskenään yhteisessä taistelussa kansan hyvinvoinnin ja eheyden puolesta.

Tuoreiden tutkimustulosten perusteella tilanne ei kuvaa ainoastaan historiaa, vaan on olennainen osa myös nykyistä yhteiskuntaa. Suomi ja Helsingin seutu nousevat esille erikoislaatuisina paikkoina niin sanottua klusteroitumista ja eliitin verkostoitumista koskevissa kansainvälisissä vertailuissa. Viime vuosikymmenten aikana on – taloustieteilijä Michael Porterin johdolla (ks. Porter 1998) – kiinnitetty huomiota luovien ja tietointensiivisten toimialojen klusteroitumisen tärkeyteen taloudellisen kehityksen edistämisessä. Vaikka niin sa-

nottu klusteripolitiikka tai osaamiskeskusohjelmat ja osaamisen keskittymät (SHOK:it) ovat saapuneet Suomeen viiveellä, on Helsingin seutu aivan Euroopan kärjessä, kun mitataan yhteistyön perinnettä ja erityisesti sitä, missä määrin eliitin eri osat ovat yhteistyössä keskenään (Vaattovaara 2009). Kun kaupunkiseutujen innovaatiostrategia on monissa eurooppalaisissa kaupungeissa laadittu muuttaman henkilön virkatyönä, on vastaavaan prosessiin Helsingin seudulla osallistunut 150 henkilöä. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n tarkasteluissa tutkimuslaitosten ja yksityisen sektorin yhteistyön osalta Suomi onkin aivan omassa luokassaan. Historiallinen tulkinta tulokselle on luonteva: Suomessa on opittu tekemään yhteistyötä jo kauan ennen kuin klustereita tuli muodikkaita ”talouden draivereita”.

Paljon on kuitenkin vielä tehtävissä, myös yliopiston ja akateemisen yhteisön sisällä. Vaikka osallistuminen yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen on jo hyvän aikaa sitten nostettu yhdeksi yliopiston perustehtäväksi – tutkimuksen ja opetuksen rinnalle – on Suomessa edelleen suhteellisen voimakkaita akateemisia perinteitä, joiden näkökulmasta tutkimuskysymysten ajankohtaisuus ja tulosten yhteiskunnallinen käytettävyys ei ole ainoastaan toissijaista, vaan myös epäilyttävää. Kriittisen teoreettisen tutkimuksen tulkitaan usein askartelevan yleisellä abstraktiotasolla, ja joissain tapauksissa jopa vahingoittuvan, jos sitä pyritään ”latistamaan” ajassa olevaan ja konkreettiseen yhteiskunnalliseen analyysiin. Puhe teorian ja käytännön eroista ja vastaamattomuudesta on usein jatkoviivana yliopistoyhteisönkin sisällä.

Tällaiset vastakohta-asetelmat ovat tarpeettomia, osin vahingollisiakin. Klassisen akateemisen perinteen ja tutkimustulosten yhteiskunnallisen käytettävyyden välillä ei ole ristiriitaa, eikä nähdäkseni edes jännitettä: mikään ei ole niin käytännöllinen kuin hyvä, kohdetta jäsentävä teoria. Teoreettisesti jäsentynyt analyysi kokoaa tähänastisen viisauden yhteen ja avaa yhteiskunnallisen ilmiön usein uudella tavalla. Teorioiden avulla käytännön ongelma voidaan pilkkoa osiin sekä yhdistää rakenteellisiin taustoihin, toimijoihin ja näiden välisiin yhteyksiin. Tällaiset analytyttiset tarkastelut voivat avata uudenlaisia näkökulmia ja ajatuksia poliittiseen keskusteluun ongelmista, päämääristä, vaikuttamisen keinoista ja kohteista. Esimer-

¹ Keskustelupuheenvuoro on muokattu kirjoittajan juhlapuheesta, jonka hän piti 26. maaliskuuta 2013 ottaessaan vastaan Helsingin yliopiston J. V. Snellman -palkinnon.

kiksi kysymykset kaupunkikehityksen ohjaamisesta, hallintomallien merkittävydestä tai segregaaation ongelmallisuudesta avautuvat tutkimuksen avulla väistämättä laajoina. Tällöin ne myös kyseenalaistavat liian pelkistetyn ajattelun.

Akateemisen tutkimuksen tehtävänä on avata uusia näkökulmia ja tuottaa analyttistä jäsenystä. Samalla sen pitää osata kysyä myös vaikeita kysymyksiä. Niinpä sen suhde hallinnon ja politiikan sisällä käytävään keskusteluun käydä myös jännitteiseksi – eivätkä yhteistyö tai vuorovaikutus ehkä tällöin ole parhaita käsitteitä kuvaamaan tilannetta. Tällaisissa tilanteissa suomalaisen perinteeseen liittyvä tutkimuksen ja päätöksenteon keskinäinen verkostoituminen sekä suhteiden jonkinasteinen läheisyys ja niihin liittyvä luottamus ovat ehkä tärkeimmillään. On olennaista, että keskustelusuhteet ovat avoinna myös silloin kun näkökulmat ovat jyrkän eriävät. Tämä on arvokas kansallinen perinne, josta on oman kokemukseni mukaan pidetty hyvin kiinni.

Samaan jännitteeseen liittyy myös sellainen tilanne, jossa – akateemikko Erik Allardtin (2005) mukaan – yhteiskuntatutkimuksen vaikuttavuus on suurimmillaan. Tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys ei liity yksittäisten tutkimustulosten käytettävyyteen tai suoranaisesti hyödyllisyyteen, vaan pikemminkin ajattelutapojen kehitykseen ja muutokseen. Vaikuttavimmillaan tutkimus on silloin kun se pystyy ohjaamaan tai määrittämään niitä kehyksiä, joissa kysymyksiä asetetaan ja joissa keskustelua käydään. Metropolisoitumisen käsite on tästä omalla alallani hyvä esimerkki. Kansainvälisesti paljonkin tutkittu ilmiö jäsentää myös monet Helsingin seudun kehityskulut ymmärrettävällä tavalla, kyseenalaistaen aiemmassa paikallisessa keskustelussa esitetyt tulkinnat, ongelmat ja näiden ratkaisut. Samalla tavalla esimerkiksi lähiöiden peruskorjaukseen liittyvät toimenpiteet laajenivat tutkimustuloksiimme perustuen entisen asuntonministeri Jan Vapaavuoren (2010) sanoin muuksikin ”kuin tekniseksi korjausharjoitukseksi” (ks. Vaattovaara ym. 2009).

Myös opetus on mahdollista kytkeä osaksi ajassa olevien ilmiöiden analyysiä. Olemme professori Matti Kortteisen kanssa jo reilun vuosikymmenen ajan kehittäneet perusopetukseen liittyvää työtapaa, jossa yhdistyvät paitsi opettaminen ja tutkimus myös usein vaikuttavuus. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimushankkeisiin liittyvät teemat jäsennetään useiksi toisiinsa liittyviksi erilliskysymyksiksi. Nämä kysymykset ja niitä koskevat oletukset jaetaan sitten opiskelijaryhmille empiirisiksi tutkimustehtäviksi: kunkin opiskelijaryhmän tehtävänä on selvittää omaa ongelmaansa kerättyjen aineistojen avulla. Kun pohja-

na on valmiiksi mietitty rakenne, ryhmätyöt tuloksineen täydentävät toinen toisiaan, ja tuloksena voi parhaimmillaan syntyä kokonainen uusi empiirinen tutkimus valitusta teemasta.

Tällaisessa tavassa toteutuu klassisen sivistysyliopiston ihanne tutkimuksen ja opetuksen yhdistyessä. Lisäksi opiskelijat pääsevät jo osana opintojaan verkostoitumaan yhteiskuntaan. Opiskelijoista on jännittävää päästä esittelemään opintojakson tuloksia kaupungin johtaville virkamiehille tai kaupunginvaltuuston jäsenille. Kokemukseni mukaan maisteriopintojaan suorittavien opiskelijoiden tiedonhalu ja oppimisen kunnianhimo luovat parhaimmillaan inspiraatiota opetuksen, kysymyksiä teoriaan ja tarkennusta tulkintaan. Minulle henkilökohtaisesti mieleenpainuvin ja paljkitsevin oli erään opiskelijan kommentti viime vuodelta. Hän totesi ensimmäistä kertaa ymmärtäneensä, ”että teoriaa voi oikeasti käyttää ajan-kohtaisten kysymysten tarkastelussa”.

Maailma muuttuu nopeasti ja tavoilla, joita ei ole ennen nähty. Esimerkiksi Suomessa vain puolet kunnista kasvattaa tällä hetkellä väestöään. Samalla puolessa suomalaisista kunnista väki vähenee. Kaupunkiseudut kasvavat paitsi nopeasti myös aiemmasta poikkeavalla tavalla. Muuttoliike Suomessa on nopeampaa kuin koskaan aikaisemmin itsenäisyyden aikana. Useat alueet vaihtavat laskennallisesti lähes koko väestönsä muutaman vuoden välien. Käynnissä on myös esikaupungistumisalto, jonka mitta ja malli ovat tuntemattomia. On kuitenkin riittämätöntä kutsua nykyistä kaupunkiseudun kasvua ja monikeskustumista ”hallitsemattomaksi hajautumiseksi” – sekä tutkimus että yhteiskunta tarvitsevat uudenlaisia käsitteitä ja jäsenyksiä tämän uuden ilmiön ymmärtämiseksi ja ohjaamiseksi.

Helsingin seudun sosiomaantieteellistä kehitystä on viimeisten vuosikymmenten aikana leimannut kehitys, jossa ääripää etäännyvät toisistaan ja osa väestöryhmistä on vaikeuksissa asuminen ja elämänsä kanssa. Tämä tiedetään hyvin. Avoimia kysymyksiä on kuitenkin runsaasti. On esimerkiksi vaikea sanoa, missä määrin ja millä tavalla etninen tai sosio-ekonominen segregatio etenevät, mihin ne paikantuvat, minkälaisia ongelmia ne suomalaisissa oloissa tuottavat, tai mitä niiden eteen olisi mahdollisesti viisasta tehdä.

Suhteessa näiden kysymysten yhteiskunnalliseen merkittävyyteen tutkimusta tehdään liian vähän ja liian hajanaisesti. Helsingin yliopisto onkin käynnistämässä kaupunkitutkimukseen liittyvää uudistustyötä. On varmaa, että pelkästään tutkimuksen keinoin ei ole mahdollista kehittää toimivia ratkaisuja yhteiskunnallisiin murroksiin, mutta yhtä varmaa on, että järkeviä ratkaisuja ei ole

mahdollista rakentaa ilman tutkimusta, pelkän poliittisen tahdon varassa. Suomalainen yhteiskunta tarjoaa nähdäkseni aivan poikkeuksellisen hyvät mahdollisuudet yhteiskunnallisesti merkityksellisen ja ajankohtaisen tutkimustyön tekemiseen. Johan Vilhelm Snellmanin henki siis elää edelleen vahvana ja sitä on hyvä vaalia myös arjessa.

KIRJALLISUUS

- Alapuro, R. (2001). *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. 3. p. 386 s. Tammi, Helsinki.
- Allardt, E. (2005). Valtiotieteellinen tiedekunta – tienraivaaja. Esitelmä Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan 60-vuotisjuhlaseminaarissa 9.5.2005.

- Porter, M. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review* 76: 6, 77–90.
- Vaattovaara, M. (2009). The emergence of the Helsinki Metropolitan area as an international hub of the knowledge industries. *Built Environment*. 35: 2, 204–211.
- Vaattovaara, M., M. Kortteinen & R. Ratvio (2009; toim.). Miten kehittää lähiötä? Tapaustutkimus Riihimäen Peltosaaresta, Metropolin laidalta. *Suomen Ympäristö* 46. 194 s.
- Vapaavuori, J. (2010). Lähiöiden peruskorjaus on muutakin kuin tekninen korjausharjoitus, 19.01.2010. 25.3.2013. <www.vapaavuori.net>

MARI VAATTOVAARA
*Geotieteiden ja maantieteen laitos,
 Helsingin yliopisto*